

Биљана Дојчиновић¹
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

821.09:004
<https://doi.org/10.18485/filkult.2016.2.ch3>

КОМПАРАТИВНА КЊИЖЕВНОСТ И ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА НА ПРИМЕРУ БАЗА ПОДАТАКА КЊИЖЕВНОСТВО И *WOMEN WRITERS IN HISTORY*²

Сажетак

Текст се бави истраживањима историје женске књижевности у дигиталном окружењу и њиховом односу према такозваној историји књижевности главног тока, односно канону светске и европске књижевности, као и према корпусу европске женске књижевности који представља дигитална база података *Women Writers in History*. Реч је о томе да употреба дигиталних метода разврставања и повезивања књижевних феномена утиче на видљивост стваралаштва маргинализованих група – у овом случају женске књижевности на српском језику, као и о томе да дигитална хуманистика може да битно допринесе ревитализацији светске књижевности као транснационалног прегледа књижевног стваралаштва. Текст се заснива на раду у базама *Књиженство*, *Women Writers in History* и *Virtual Research Environment*.

Кључне речи: дигитална хуманистика, женска књижевност, књиженство, светска књижевност.

Ко се боји дигиталне хуманистике још?

Дигитална хуманистика је трансдисциплинарно поље, спој хуманистике са информатичким технологијама: „поље конституи-

1 bdojcinovic@fil.bg.ac.rs

2 Текст је настао у оквиру пројекта 178029 Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*.

сано радом на пресеку традиционалне хуманистике и компјутерске технологије, користи дигиталне алатке ради проширења хуманистичких истраживања”.³ Те су области толико различите да овај назив звучи готово као оксиморон. Али, хуманистика не мора и више не сме бити у супротности са дигиталним: јер, како се у текстовима ове области тачно каже, „будућност је већ стигла”, или, много радикалније – „хуманистика ће бити дигитална, или је неће бити.”

Ова „будућност која је почела” за хуманистичке науке представља више од промене медија: дигитална револуција је свакако највећи преокрет после Гутенберговог проналаска штампарске машине, а прелазак (условно речено) са папира на дигиталне медије и базе података нужно доноси промене у приступима и методама. Скептике и оне који се плаше признавања промена ваља подсетити да је дигитална хуманистика увелико присутна у нашим животима – чак и када то одбијамо да признамо, сваки лепо написан мејл заправо је облик епистоларне књижевности, а свакодневно су уз нас друштвене мреже, блогови и широко тржиште електронских књига. Предност дигиталне хуманистике и један од основних разлога зашто је она толико присутна у нашим животима јесте у доступности садржине, или илузији те доступности.⁴ Дигитализовани текстови се лакше преносе, квантитативно обрађују, на њима се лакше заједнички ради (без потребе да се буде физички присутан поред рукописа, на пример, тако да је могућ својеврстан научнички *outsourcing*), лакше се деле, чувају и класификују.

Класификација – почетак, а да ли и крај свега?

Због свега тога, као и због велике видљивости текстова (уколико су правилно постављени на интернету), дигитална хуманистика је савршен медиј за истраживање маргинализованих књижевности, на пример, женске књижевности. Рецимо само толико да је тек пре пола века започео најновији талас поновог откривања књижевности коју су писале жене – било је тога, наравно, и пре модернизацијских проце-

3 Johanna Drucker 2009: xi.

4 В. Александра Вранеш 2014: 9.

са, али је овај историјски сегмент најзначајнији за наша истраживања. Спој истраживања о књижевности на маргини великих канона националних књижевности (при чему ти национални канони могу припадати и периферијским и полупериферијским књижевностима) резултовао је, између осталог, базама података о женској књижевности.

Дигиталне базе података о одређеним сегментима јесу и најупадљивији допринос дигиталне хуманистике развоју хуманистике уопште. Зачетак дигиталних база података везује се за Чарлса Ејми Катера који, крајем 19. и првих година 20. века, у америчким библиотекама успева да промовише идеју унакрсног каталога и унакрсне библиографије, која подразумева обједињеност неколико до тада, па и до сада познатих каталога, ауторског, предметног и стручног, као и многе друге форме упита на које се одредницом одговара. Технолошка решења за такво вишедимензионално посматрање одређеног феномена дорасла су овој визији тек много касније, употребом компјутера и интернета.

Два су елемента овог првобитног покушаја битна за оно о чему је овде реч. То су каталози и укрштање. Познато је да су каталози, спискови и описи основни извори за истраживање женске књижевности у нас; друга битна ствар јесте вишедимензионална перспектива историјског истраживања коју нуди само дигитална база података.

Примери за ово истраживање јесу базе података *Women Writers in History* и *Књиженство*. Прва база је европска и има око 4000 јединица, тј. имена ауторки, као и податке о њиховим делима и радовима. Друга је база ауторки које су писале на српском језику (углавном) и постале активне до 1915. године. Ово нису базе дигитализованих текстова, већ базе података о ауторкама и текстовима. Тамо где има дигитализованих текстова постоје линкови који до текстова воде, а тамо где их нема постоји опис, често и локација, и простор у који се дигитализовани текст може убацити. Но, могли бисмо да се упитамо, јер до овде ништа не превазилази оно што нам нуди добар виртуелни каталог и/или одредница у Википедији: Зашто би биле потребне базе података и како оне могу да се развијају?

Погледајмо најпре базу *Women Writers in History*⁵. Европска база података садржи податке о стваралаштву ауторки од средњег века до 1929. године, када је објављен чувени есеј *Сопствена соба* Вирџиније

5 <http://neww.huygens.knaw.nl/>

Вулф. База има податке и о рецепцији дела од стране савременица, као и књижевних историчара и критичара оба пола. Унети су подаци о ауторкама које су радиле у европским земљама и њиховим ранијим колонијама. У тексту који се налази на улазу у ову базу закључује се да тако ова „база података омогућава истраживање женског ауторства у његовом међународном контексту, као и места које се овим ауторкама може приписати у транснационалној географији.⁶”

База *Књиженство* настала је по узору на европску базу, али се исто тако може рећи и у опозицији према њој. Основна идеја је била ставити нагласак на продукцију, а не на рецепцију. С обзиром на то да се бавимо књижевношћу „малог језика”, а при томе и земље са полупериферије Европе, на размеђи два велика царства, ни емисиона моћ ове културе није могла бити велика. У поређењу са рецепцијом Жорж Санд (George Sand) у Европи, на пример, рецепција Јелене Димитријевић (преведен јој је само роман *Нове*, објављен на руском 1928. године у Москви, као и једна приповетка на чешки) изгледа занемарљиво мала – да не помињемо остале књижевнице из наше базе. Ми бисмо, према томе, били углавном „примаоци” утицаја страних ауторки, а не „одашиљаоци”, и на тај начин би „трансационална географија” ове базе претила да прекрије значај саме женске књижевне продукције на српском језику⁷. На самом улазу у базу, на почетној страници, упозоравамо да желимо да изменимо постојеће теоријске моделе и прилагодимо их својим потребама, што је израз потребе да се одупремо колонизацији путем језика, па и теорије.⁸ Отуда је наша база оријентисана на *стваралаштво* жена, мада ни аспект рецепције није занемарен – сви подаци побројани на улазу у европску базу налазе се заправо и у нашој.

Шта ове базе у начелу још могу, осим што чувају поменуто податке? Вратимо се на почетке дигиталне хуманистике, на унакрсне каталоге који су морали да чекају компјутере да би оживели. Ан Бирги-

6 исто

7 “С обзиром на то да се ради о рецепцијски, а не ауторски оријентисаној бази података, примарно фокусираној на везе између књижевница, као и на чињеницу да се уносе подаци до почетка XX века, те да рецепцијски процеси који су уследили касније нису обухваћени овим истраживањем, база је прилагођенија репрезентацији тзв. великих култура, књижевности и језика. Због такве своје организације у бази WWIIH нису у потпуности видљиве специфичности мањих култура и књижевности, тј. мањих језичких заједница.” (Милинковић 2013: 44)

8 www.knjizenstvo.rs (преузето 10. јула 2016)

те Ронинг (Anne Birgitte Rønning), ауторка библиографије о женским робинзонијадама, истиче да су библиографије дуго имале прилично слабу репутацију, нарочито међу компаратистима који су их сматрали старомодним и пипавим. То се, тврди она, изменило током последњих деценија када је наступило доба „нове библиографије” и историје књиге, тако да „данас нема сумње да библиографско истраживање обухвата и херменеутичку и теоријску свест и да припада широком пољу компаратистике” (Rønning 2016: 90), а у тој новој позицији библиографског истраживања велику улогу има „дигитални обрт”. (исто)

Када отворимо *Библиографију књига женских писаца из 1936. године*, иначе један од основних извора за истраживање женске књижевности у *Књиженству*, видимо, на самом крају, хронолошки индекс подељен на следеће сегменте: Оригинални радови; Преведени радови и Издања и часописи. Реч је о покушају да се достигне вишедимензионалност, да се једном феномену (тексту, књизи...) може приступити из различитих углова. У *Библиографији* нам првобитни списак, на пример, открива да је 1814. постојао један оригинални рад а 1815. није записан ниједан; осцилације од један до четири или пет радова прате нас све до 1912, када имамо 8 радова, од којих је један и роман *Нове*, Јелене Димитријевић. Ратне године су поново угасиле ову активност: за 1914. пописана су четири рада, за наредну два, у 1916. уопште нема радова, а у 1917. три; 1918. има један рад, 1922. има 10 пописаних радова, 1923. већ 16 радова.

Можемо рећи да је логично да је мало радова на почетку 19. века, или да књижевни живот гасне у време ратова. Свакако да би, ради утврђивања одсуства жена из српске књижевности, било неопходно упоредити ове податке са сличним библиографијама књижевности. Али, свакако морамо приметити и да таквих библиографија које би се имале одредницу „мушка књижевност” нема, јер је родни придев пређутан у корист универзалности која се (очевидно погрешно) подразумевала.

Други корак била би провера о каквим је „оригиналним” радовима ту реч. Усамљено дело из 1814. јесте „Совет матерњи” Еустахије Арсић; из 1918. то су *Песме за народ*, Марине Божић-Спаић; једно од „многобројних” дела из 1923. године написала је иста ауторка – то је позоришни комад „Нови нараштај”, итд.

Вероватно да би поглед у хронолошки индекс превода дао још јаснију слику интересовања која су владала у одређеним трену-

цима. Оно што нас овде занима јесте чињеница да хронолошки индекси показују вишедимензионалност коју дигиталне базе података продубљују. Листа дела из 1918. знатно је дужа у бази *Књиженство*, јер је базирана на ширем истраживању, започетом 75 година после објављивања *Библиографије*.⁹ Та листа може бити допуњена сваки пут када се појави нови податак – базе су, наиме, „дигитални екосистеми” који се континуирано развијају.

Ан Биргите Ронинг истиче неколико предности дигиталних алатки: оне се користе да *документују* предмете истраживања, да *чувају* и *деле* податке, да *анализирају* чак и веома велике количине података, да *визуализују* открића, те да се *повезу* и *линкују* са другим дигиталним изворима.” (Rønning 2016: 90)

На основу искуства стеченог радом у бази података *Women Writers in History* и на формирању базе података *Књиженство*, Јелена Милинковић долази до закључка да се може говорити о базама података као о новом жанру у истраживању књижевности:

База података *Књиженство* спаја неколико типова научних публикација. Док најзначајније дотицаје остварује са библиографијама, додирује се са лексиконима и енциклопедијама у оном делу који је наративан и илустративан, а односи се на представљање ауторке и серијских публикација, листе радова објављених у одређеном временском опсегу које је могуће генерисати на основу задатих параметара, као и прегледност и табеларни приказ података, представљају одлично полазиште за истраживања у оквиру књижевне историје и друге облике систематизације.” (Милинковић 2013: 50)

У европској бази података *Women Writers in History* таква претраживања и укрштања суштина су прегледа који су њени аутори желели да постигну – ко је кога читао и како се стварала мрежа женског ауторства. То је дословно видљиво у новој верзији ове базе, креиране унутар пројекта COBWWWEB,¹⁰ назване *Virtual Research Environment – VRE*. База је сачињена са циљем да, како стоји у увод-

9 http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/works?utf8=%E2%9C%93&q=&year_from=1918&year_to=1918 (преузето 10. јула 2016)

10 Акроним COBWWWEB, чија сам ауторка, треба да асоцира на паукову мрежу (*cobweb* на енглеском језику). Значење акронима COBWWWEB јесте *Connections Between Women and Writings Within European Borders*. Циљ овог пројекта који је финансирала организација CLARIN било је стварање нове верзије базе података WWIH, под називом *Virtual Research Environment – VRE*.

ном тексту, да спроведе истраживање о женском ауторству кроз историју, о међународној рецепцији женског стваралаштва и о везама међу ауторкама. Основна идеја јесте да се покаже да су жене „имале шта да кажу” и да су биле читане, те да их треба укључити у књижевну историју Европе.¹¹

У опису *VRE* даље се каже да је важно уочити да је ова база алатка за истраживање а не за објављивање: „База пружа информације које није увек лако наћи на другом месту; посебно је важно што су те информације представљене структурирано и у смисленом контексту.”¹² Већини информација – подацима о ауторкама, радovima и рецепцији може се приступити слободно. Међутим, подаци који припадају текућим истраживањима *нису* доступни без лозинке” и због тога се заинтересованима да користе базу практично препоручује да контактирају уреднике и да се укључе у истраживачку мрежу. То значи и да су базе нераскидиво повезане с тимским радом, као и да појединачна истраживања постају део шире слике у којој постоји велики број чинилаца.

Занимљиво је погледати како то изгледа на примеру истраживања о Јелени Димитријевић: Јелена Димитријевић је ауторка о којој у бази *Књиженство* има највише података и дигитализованог материјала, и о којој у скоро сваком броју часописа *Књиженство* постоји рад.¹³ С обзиром на то да је *VRE* повезан са базом *Књиженство*,¹⁴ одређени подаци из наше базе се у редовним размацима преносе у *VRE*. Међусобне везе у погледу рецепције у новој бази укључују и истраживаче који се баве овом ауторком, а и оне који су унели податак о ауторки или делу, те тако добијамо визуалну представу налик на мрежу:

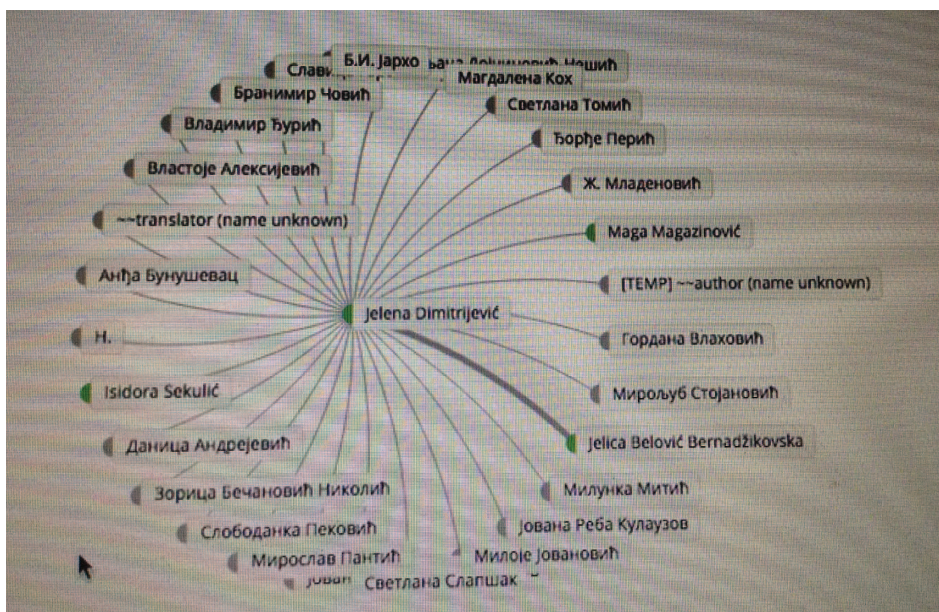
11 <http://resources.huygens.knaw.nl/womenwriters> (преузето 10. јула 2016)

12 Исто.

13 В. одреднице у бази података на линку <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/jelena-dimitrijevic> (преузето 10. јула 2016)

14 Поред наше базе, ту су и база о женским робинзонијадама са Универзитета у Ослу <https://www2.hf.uio.no/tjenester/bibliografi/Robinsonades>, као и база *Donne in Arcadia* (1690-1800) www.rose.uzh.ch/crivelli/arcadia/, те база о Селми Лагерлеф *Selma Lagerlöf Archive litteraurbanken.se*.

Од 2014. (када је започео пројекат CLARIN-NL COBWWWEB) подаци се не уносе само директно, већ су направљене везе са другим националним пројектима који се баве женском књижевношћу, а отворена је и могућност повезивања са новим сличним пројектима.

Књиженство, као и европске базе WWIN и VRE и нуде другачији модел књижевне историје. Нехијерархијски и неканонизујући, јер повезује књижевна дела и ауторке у више праваца, а не само праволинијски. Визуелни модел таквог повезивања јесте мрежа, и то не једна, него многобројне, укрштене и не до краја правилне, вишедимензионалне. Историја која се на тај начин сагледава није праволинијски ток нити нарација која се плаши лакуна, већ простор полисистема у коме се догађају неочекивани сусрети. Тај простор, ваља нагласити, јесте транснационалан.

Да ли компаратистици треба (или она већ јесте) – дигитална хуманистика?

Спој дигиталне хуманистике и компаратистике (под којом овде подразумевам пре свега светску књижевност)¹⁵ изгледа логичан и – природан. Светска књижевност сваки феномен одувек посматра управо тако, вишедимензионално, транснационално и изван временских

15 О проблемима у вези са тачним именованјем дисциплине в. Јован Попов 2016.

координата, нелинеарно, управо као и база података. Појам светске књижевности, међутим, неретко се разуме као ексклузивни канон великих књижевних дела, и отуда као врло елитистичка творевина. С друге стране, дигиталне базе података заступају демократичност и отвореност која погодује маргинализованим књижевностима, дакле, онима које су далеко од канона светске књижевности. Али, светска књижевност не означава само канон (тачније, транснационалне каноне), већ и методе поређења неопходне ради успостављања одређених веза. Отуда Ан Биргите Ронинг сматра да је компаративна метода одлична за проучавање робинзонијада:

Као књижевни феномен који прелази границе, жанр робинзонијада се најбоље проучава унутар оквира компаративне књижевности (а не тек националне књижевне историје), мада је увек било тешко остварити добар дијахрони, географски и тематски преглед. Увођење родне перспективе, с друге стране, поставља одређена питања: на који начин се женске робинзонијаде разликују од жанра у целини? (Rønning 2016:87)

Компаратистика свакако има искуства са поређењем сличних појава у бројним националним књижевностима и прелажењу језичких и културних граница. Тако можемо пратити сличне жанрове, мотиве, облике, промене, структуре у књижевностима широм света. Али, без обзира на то што постоје централне, периферијске и полупериферијске књижевности са различитим интензитетом утицаја, и без обзира на то што је сам метод демократичан, то јест – применљив на различите примере – увођење родне перспективе сигнализира маргину, што је директно супротно концепту светске књижевности и њеном канону.

Врло често је питање шта значи сам појам „светске књижевности“ питање о томе која дела чине његов канон. Постмодерно доба је омогућило легитимност вишеструких избора (сам појам *канон* у том контексту је прилично проблематичан, мада није одбачен). У било којој варијанти одабира дела у транснационалним прегледима књижевности, књижевност коју су стварале жене представља посебан случај. До пре неколико деценија, оне су биле „велико непрочитано“ за чије се разматрање и изучавање пледирало. Међутим, женска књижевност и друге књижевности са маргине заправо су иницирале

нове методе транснационалног проучавања. Зато бисмо могли да паролу „хуманистика ће бити дигитална, или је неће бити“ прочитамо као показатељ да је истраживање женских и других маргинализованих књижевности освежило и одржало не само појам светске књижевности, већ пре свега методологије њеног проучавања. Дигитални обрт је омогућио да се не само мрежне структуре које су у основи виђења књижевности као светског феномена представе и визуализују, већ је и у великој мери унео нову садржину у старе категорије и тиме их преиначио. Жанрови попут женских робинзонијада или женских образовних романа (у које, на пример, спада и роман Јелене Димитријевић *Нове*¹⁶), открића женских мемоара или путописа, ревитализују прилично овештали појам светске књижевности.

Свакако да постоји још један разлог повезивања маргинализоване књижевности са појмом светске књижевности и дигиталном хуманистиком. Изнова је овде Јелена Димитријевић пример. Њен путопис *Нови свет или у Америци годину дана* један је од првих приказа САД у српској књижевности. Путопис исте ауторке *Седам мора и три океана*, чији је први део објављен 1940. (репринтован 2016), док други део чека већ деценијама на обраду у фонду Народне библиотеке Србије, такође је дело које сврстава српску књижевност у канон светске књижевности. Једини је проблем у томе што је Јелена Димитријевић изостала из канона своје националне књижевности. Да бисмо је у тај канон поставили, стратешки је погодније наступати из оквира светске него националне књижевности. Када покажемо да се њена дела уклапају у оквире и описе модернистичке књижевности и да се могу поредити са романима Вирџиније Вулф (Virginia Woolf) или Џејмса Џојса (James Joyce),¹⁷ сврставамо је у канон светске књижевности. Наравно, за такав подухват неопходно је имати у виду теорију полисистема Итамара Евен-Зоара (Itamar Even-Zohar),¹⁸ као и оруђе које ту идеју полисистема може да подржи – дигиталне базе података. То је оно што дигитална хуманистика може да учини за концепт светске књижевности – да је ревитализује, динамизује и отвори према неисстраженом, узбудљивом, простору „великог непрочитаног“.

16 В. о томе више у Б. Дојчиновић 2014. и 2015.

17 В. о томе Б. Дојчиновић, 2015.

18 В. Б. Дојчиновић 2014 и 2015.

Литература

Ван Дејк, Сузан: Van Dijk, Suzan, et. al.

<http://resources.huysens.knaw.nl/womenwriters> (преузето 10. јула 2016)

Вранеш, Александра „Дигитална хуманистика и савремене библиотеке“, *Инфотека*, година 15, бр.1, септембар 2014, стр. 4—15.

Дојчиновић, Биљана „Маргина, центар, полисистем? База података Књиженство и идеја другачијих модернизма» у *Србија између истока и запада*, књига 1, Светска културна баштина и позиције мањих културних простора у њој, Филолошки факултет, Београд, 2014, стр. 39-55.

Право сунца – другачији модернизми, Академска књига, Нови Сад, 2015.

ISBN: 978-86-6263-087-2

„Историја дисциплине која то није: од појма рода до дигиталне хуманистике“, у *Компаративна књижевност: теорија, тумачења, перспективе / приредиле Адријана Марчетић, Зорица Бечановић Николић, Весна Елез = Encompassing Comparative Literature: theory, interpretation, perspectives / edited by Adrijana Marčetić, Zorica Bečanović Nikolić, Vesna Elez. - Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2016 (Београд: Чигоја штампа). - 501 стр, 75 – 84.*

ISBN 978-86-6153-309-9

Друкер, Јохана (Drucker, Johanna) *Speclab: Digital Aesthetics and Projects in Speculative Computing / Johanna Drucker. – Chicago and London: University of Chicago Press, 2009. 241 p. ISBN-13:978-0-226-16508-0.*

Милинковић, Јелена „Књиженство – база података као нови жанр“ *Културе у дијалогу: Књижевност и мултикултуралност*, књ. 2, ур. проф. др Александра Вранеш, проф. др. Љиљана Марковић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд, 2013, стр. 39 – 52.

Попов, Јован „Невоље са именом: о чему предајемокада предајемо општу књижевност?“, *Компаративна књижевност: теорија, тумачења, перспективе / приредиле Адријана Марчетић, Зорица Бечановић Николић, Весна Елез = Encompassing Comparative Literature: theory, interpretation, perspectives / edited by Adrijana Marčetić, Zorica Bečanović Nikolić, Vesna Elez. - Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2016 (Београд: Чигоја штампа). - 501 стр., стр. 37 – 48.*

Ронинг, Ан Биргите (Rønning, Anne Birgitte) "Female Robinsonades: A Challenge to Comparative Literature, and the Potential of Digital Tools", *Компаративна књижевност: теорија, тумачења, перспективе / приредиле Адријана Марчетић, Зорица Бечановић Николић, Весна Елез = Encompassing Comparative Literature: theory, interpretation, perspectives / edited by Adrijana Marčetić, Zorica Bečanović Nikolić, Vesna Elez. - Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2016 (Београд: Чигоја штампа). - 501 стр, стр. 85 – 96.*

Извори на интернету

<http://resources.huuygens.knaw.nl/womenwriters> (преузето 10. јула 2016)
www.knjizenstvo.rs (преузето 10. јула 2016)

Biljana Dojčinović

University of Belgrade
Faculty of Philology

COMPARATIVE LITERATURE AND DIGITAL HUMANITIES AT THE EXAMPLE OF THE DATA BASES *KNJIŽENSTVO AND WOMEN WRITERS IN HISTORY*

Summary

The text discusses research of the history of women's writing in the digital context, and its relation to the mainstream literary history, that is – to the canons of both world and European literature, as well as to the body of the European women's writing, represented in the digital data base *Women Writers in History*. The point in focus is that the usage of digital methods of classification and linking literary phenomena influences the visibility of the production of the marginalized groups – which is in this case women's writing. It is also argued that digital humanities can help a lot in revitalisation of the notion of world literature as the transnational overview of the literary production. The text is based on the work in the digital data bases *Knjiženstvo*, *Women Writers in History* and *Virtual Research Environment*.

Key words: digital humanities, women's writing, knjiženstvo, world literature.